

L.F. Vagalinski a publicat recent (*Vagalinski 2003*) un articol în care, pentru prima oară un membru al echipei de cercetare de la Iatrus (Krivina, oblast Rusensks, Bulgaria), recunoaște oficial și deschis, destul de timid însă, că a existat la Iatrus, sub straturile bizantine timpurii și romane târzii, o locuire „romană” (vorkestellzeitliche Siedlungsspuren) din secolele I-III p. Chr. L.F. Vagalinski o numește la început „römische Siedlung”, iar la sfârșit afirmă că au aparținut unei „Heeresteil”; (*Vagalinski 2003*, 43, 46: mă refer aici la începutul și sfârșitul părții privind epoca romană). Spuneam timid, pentru că autorul tratează sau pare că tratează această problemă cu foarte multe menajamente și, printre altele, o limitează la un singur obiectiv din fortificația romană târzie. Oricum el afirmă clar că „nu se mai poate tăgădui” existența acestei locuiri de epocă romană (secolele I-III p. Chr.), iar ca să citez „niche mehr verleugt werden kann”.

Metoda de lucru a autorului, deși neilustrată, așa cum ar cere orice demonstrație arheologică, este susținută prin descrierea stratigrafiei și cu câteva menționări de obiecte arheologice, descoperiri mărunte care aparțin în mod sigur mediului militar !! (n.n.) roman (vezi mai jos). Cred că este suficientă pentru această fază a cercetărilor!

Dar „povestea” locuirii romane timpurii (sau mai exact spus mai timpurii de secolul IV p. Chr.) la Iatrus nu începe cu L.F. Vagalinski (și probabil nu se va sfârși aici). Lucrurile sunt mai vechi și mai complicate, iar necesitatea de a nu mai ascunde adevărul tot mai acută. Menajarea intracolegială nu mai putea fi dusă la infinit, mai gravă era (și este) cramponarea de datările depășite.

Lucrarea lui L.F. Vagalinski mi-a dat prilejul să iau poziție în această problemă, întrucât am fost și sunt și eu amestecat în „poveste”. Nu cred însă și nici nu am voit ca, în procesul „demonstrației” să înregistrez toți „actorii”!

La Iatrus-Krivina a existat o locuire romană din secolele II-III p. Chr. Mai mult, se poate susține, că la Iatrus a funcționat în această perioadă o fortificație romană (care a ajuns apoi sub fortificația romană târzie din secolul IV sau VI).

Primul care a semnalat, destul de clar și de aspru, eroarea de datare a începuturilor locuirii romane la Iatrus a fost T. Ivanov. În primul raport general în legătură cu rezultatele săpăturilor (*Ivanov 1979*, 213-214) el a atras atenția într-un articol separat (în cadrul raportului) că datarea propusă de J. Hermann și K. Wachtel (*Hermann-Wachtel 1966*) pentru perioada de început nu este corectă și că la Iatrus a existat, sub fortificația romană târzie, o locuire romană anterioară secolului IV p. Chr. El se referea de fapt la un prim raport de săpătură de la Iatrus, pentru anii 1958-1962 (*Ivanov 1966*, 18, 19, 20) unde el însuși a prezentat prima „desfășurare” cronologică a locuirii la Iatrus și unde a afirmat pentru întâia oară că prima fază de locuire este romană și datează din secolele II-III p. Chr., oricum anterioară celei romane târzii din secolul IV (*Ivanov 1966*, 18). El susținea atunci datarea timpurie numai cu câteva observații stratigrafice și „ceva” material arheologic între care și monetele.

Descoperirile de la Iatrus au evoluat în sprijinul ipotezei lui T. Ivanov, deși ceilalți colegi din colectivul de cercetare (germani sau bulgari) nu l-au sprijinit.

1. Edith Schönert-Geiss, care a publicat în același prim raport general descoperirile monetare din primele trei campanii de săpături arheologice (*Geiss 1979*) nu s-a pronunțat mai ferm, probabil din prudență (șeful ei era J. Hermann!). Ea afirma că nu știe dacă trebuie să considere cele 24 de monete din secolele I-III (descoperite până

atunci) descoperiri întâmplătoare sau dacă trebuie să aștepte și alte descoperiri ca să se pronunțe. Prudența ei era exagerată pentru că pentru orice numismat apare paradoxal să pierzi monete din secolul I-III într-o așezare din secolul IV. când circulă alte monete și primele nu mai aveau decât valoare de ...colecție! (vezi mai jos).

2. H. Krummrey (*Krummrey 1966*, 357-381) a publicat din aceleași prime trei campanii de săpături: 5 inscripții (votive și funerare) și 43 fragmente de țigle și cărămizi cu ștampile ale legiunii I Italia ca: 5 erau tipul LEG I ITAL; 25 erau tipul LEPFIGOR, 1 CP..... 1 era ștampila N și S, ștampile cu RVMORIDVS. Aș remarca faptul că, pe unul din fragmentele de țiglă publicat de H. Krummrey (*Krummrey 1966*, Abb. 1 s-d) sunt urmele a patru instrumente de ștampilare diferite unul de altul, dar toate pentru același tip de ștampilă LEG I ITAL. Dacă, așa cum sugerează inscripția cursivă de pe țigla de la Drobeta: IDR II, 107 fiecare subunitate militară detașată pentru construcții avea instrumentul ei de ștampilat, înseamnă că la Iatrus avea de a face cu patru detașamente de legiune care au lucrat în același timp. Acest lucru, dacă se va confirma, va sugera și epoca de construcție. H. Krummrey considera ștampila N ca „marcă” a unui *numerus Syrorum*.

3. Un alt membru al echipei de cercetare B. Böttger a adoptat o poziție cel puțin curioasă (*Böttger 1967*). După ce prezintă stratigrafia generală (nivele de locuire I-VI) a declarat nivele V și VI „romane” (*Böttger 1967*, 255), iar mai încolo a scris că nivelul V datează până la 324 (data adoptată pentru construirea fortificației târzii); despre nivelul VI nu spune nimic !. În excursul II unde datează nivelele pe baza materialului (*Böttger 1967*, 304) nu menționează monetele din secolele II-III (deși erau publicate: vezi mai sus), dar la Kleinfunde menționează două brățări romane (*Böttger 1967*, 306).

4. K. Wachtel însuși publica în anul 1982, în raportul general de săpături arheologice pe anii 1966-1973, încă trei inscripții fragmentare și 24 de fragmente de țigle ștampilate, majoritatea cu ștampila LEG I ITAL, dar și 3 cu ștampila N (*Wachtel 1982*, 237-242). El nu menționează existența unui strat de locuire „roman”.

5. Dar, într-un articol scris în colaborare în care a prezentat niște inscripții votive închinată pentru Liber Pater și Mithras de la Iatrus (*Wachtel-Najdenova 1984*, 39-43) K. Wachtel nu renunța la părerea sa inițială în legătură cu datarea. În schimb Vărbinka Najdenova susținea că inscripțiile și țiglele ștampilate nu au fost aduse de la Novae/Sviștov, ci aparțin unei fortificații mai vechi (de epocă romană) situată la gura râului Iantra. Un argument în plus era și descoperirea unui vas ceramic decorat cu șerpi (pe lângă inscripția dedicată zeului Mithras), vas care face parte (de obicei) din inventarul templelor mithraice.

6. În raportul de săpături arheologice pe anii 1975-1981, Edith Schönert-Geiss a mai adăugat lotului inițial de monete din secolele II-III încă 37 de piese (*Geiss 1991*, 214), ridicând la 61 numărul monetelor de epocă romană. Nici acum nu s-a pronunțat în favoarea unei locuiri timpurii.

7. În același raport din 1991 K. Wachtel a mai adăugat fondului vechi de inscripții încă 5 piese (una de construcție și patru votive) și 25 de fragmente de țigle ștampilate ale legiunii I Italica: 5 ștampila N și patru ștampila CEMEL (care nu le-a putut descifra) (*Wachtel 1991*, 207-213). Dar, în acest moment, „aprecierile” cronologice a lui K. Wachtel au început să se clatine. „Inscripțiile – scria el, pot proveni din castrul de legiune de la Novae/Sviștov (situat la numai 15 km distanță de Iatrus) de unde au fost aduse ca spolie; dar celelalte descoperiri (!!!!!?) sugerează existența unei faze romane ante Kastellum, situată undeva prin apropiere (*Wachtel 1991*, 207).

Deci, după K. Wachtel, deși descoperirile proveneau din toate locurile cercetate din straturile inferioare de sub cele ale fortificației romane târzii, „așezarea” nu se afla acolo, ci undeva prin apropiere! Sugestia că au fost „aduse” acolo este cel puțin curioasă.

8. Într-un studiu privind ceramica ștampilată de la Iatrus (*Conrad 2000*) se pot recunoaște vase romane cu decor ștampilat de tip Butovo, databile în secolele II-III p. Chr. (*Conrad 2000*, 217). Același autor, împreună cu D. Stančev (*Conrad-Stančev 2003*), discutând două inscripții descoperite în obiectivul XVIII din fortificația romană târzie, dar datând din epoca anterioară (secolele II-III), nu știu ce să aleagă: fie presupun existența unei „befestigte Station”, fie admit aducerea inscripțiilor de la Novae sau chiar din alte așezări (*Conrad-Stančev 2003*, 38).

9. Într-o lucrare în legătură cu „principia” fortificației romane târzii !!!!!? de la Iatrus, arheologul B. Döhle (*Döhle 1985*, 147, nota 3) declara, contrar ipotezei lui T. Ivanov, că nu există nici o dovadă despre existența unei locuiri târzii anterioare epocii constantiene la Iatrus.

10. Într-un raport privind sectorul de limes dunărean (de jos), pentru o perioadă destul de lungă (secolele III-V p. Chr.) D. Stančev (*Stančev 1988*, 35) analizând situația de la Iatrus nici nu se îndoia de existența unei fortificații romane. El explica atât necesitatea cât și funcțiile ei. El a reluat ipoteza aceasta și mai târziu (*Conrad-Stančev 2003*, 38) fără însă a preciza – ca și înainte – localizarea fortificației romane sub cea romană târzie.

11. Între timp am încercat și eu să rezolv problema ștampilelor CEMEL (*Gudea 2003*, 323-332) și N (*Gudea 2003*, 317-322); prima poate fi datată în epoca romană în secolele II-III p. Chr. și confirmă încă odată prezența romane la Iatrus.

În fine a apărut și noua poziție a lui L.F. Vagalinski, cea care a provocat elaborarea acestui studiu istoriografic. Autorul aduce în sprijinul poziției sale (cum spuneam și mai sus) numai situația identificată arheologic în obiectivul XLIV din fortificația romană târzie unde în straturile inferioare a constatat: două nivele de distrugere; spații cu pereți de lemn dar acoperite cu țigle; din aceste nivele au apărut: statueta în os a unei zeități păgâne, fibule „militare” databile în secolele II-III, aplice de bronz, susținător de spadă, opaile și tipare pentru opaile, ceramică de „secolul III”, numeroase oase de animale, dovezi că se obținea fierul (*Vagalinski 2003*, 43-45). El data cele două distrugerii în anii 290-291 respectiv 291-292.

Trecând în revistă cele cinci volume de publicații (*Iatrus I-V*) și rapoartele de săpătură, am impresia că multe din piesele atribuite la Siedlungsperiode A (obiecte din fier, din bronz, ceramică) sunt de fapt piese care datează din secolele II-III p. Chr. și nu trec de secolul IV.

Probabil mai sunt și alte articole sau chiar studii cu păreri în legătură cu subiectul acesta, dar considerăm că cele prezentate mai sus sunt suficiente pentru scopul lucrării noastre.

Să ne întoarcem acum la Teofil Ivanov, cel care a remarcat pentru prima oară existența unei locuiri romane timpurii (mai timpurii de secolul IV). El a continuat să creadă în datarea sa și și-a susținut ipoteza și în alte studii (*ArhSofia* 3, 1961, 18-26; 4, 1963, 9-18) și chiar într-unul din rapoartele generale în legătură cu cercetările arheologice pe limesul moesic, comunicat la cel de-al VI-lea congres internațional de studii asupra frontierelor romane de la Stuttgart (*Ivanov 1967*, 158). În raportul acesta T. Ivanov pare a face un pas înapoi. El scrie că nu este nici o îndoială că înaintea ridicării fortificației târzii, în cazul clădirilor din sectorul VII (al fortificației târzii) a existat o locuire anterioară; dar – scrie el – existența unei fortificații este încă nerezolvată. Descoperirile romane nu sunt uitate: monete, ziduri de piatră, pereți din chirpic, inscripțiile folosite apoi ca spolii etc. (vezi *ArhSofia* 3. 1991, 1-12).

Echipa de colegi germani și bulgari, așa cum spuneam și mai sus, nu i-a împărtășit părerile. J. Hermann (*Iatrus I*, 11-), fără să ia în considerare propunerile lui T. Ivanov, a lansat ca definitivă ipoteza că locuirea de la Iatrus a început în epoca romană târzie. În umbra lui, K. Wachtel (*Wachtel 1974*, 136, nota 4) nega existența unei fortificații romane înaintea celei romane târzii (secolul IV) scriind că nu există dovezi sigure. Inscripțiile refolosite, monetele, nu erau dovezi sigure. Nici nu punea în discuție țiglele ștampilate ale legiunii prima Italica (pe care el însuși le publicase). El susținea că „până acum” (1977) se poate afirma că terenul pe care a fost construită fortificația romană târzie a fost nelocuită (*Wachtel 1977*, 406). Dar, zicea el, s-ar putea ca o locuire romană să existe în alt loc. Și mai răspicat s-a exprimat B. Döhle. În raportul final (*Döhle 1995*, 9, nota 1) el afirma că „Siedlungsperiode A”, respectiv fortificația romană târzie „auf bis dahin unbesiedelten Gelände in den Jahren 320 errichtet wurde” și este „die früheste Siedlungsperiode” la Iatrus.

Istoricii epocii vechi și arheologii care s-au ocupat cu Moesia Inferior și mai ales cu limesul acestei provincii au fost însă cu toții de acord cu părerea lui T. Ivanov.

1. În anul 1976, la cel de al XI-lea congres internațional de studii asupra frontierelor Imperiului Roman (*Székesfehervár 1976*) M. Zahariade a prezentat pentru întâia oară o schemă unitară în legătură cu limesul provinciei Moesia Inferior. Între fortificațiile de epocă romană (secolele II-III p. Chr.) a inclus și Iatrus (*Zahariade 1977*, 390).

2. Într-o lucrare despre fortificațiile romane târzii de la Dunărea de jos, C. Scorpan nu amintește deloc la Iatrus existența unei fortificații anterioare celei romane târzii. Deși a citat la note raportul din revista *Klio* (*Scorpan 1981*, 81, notele 141-145) el nu a observat că acolo se susținea existența unei locuiri romane. De aceea el credea că, deși localitatea este menționată în Tabula Peutingeriana (VIII.2) începuturile datează din perioada romană târzie !!!

3. În anul 1982 M. Biernacka-Lubanska a prezentat o mare parte din fortificațiile romane existente pe teritoriul Bulgariei; ea a introdus în chip firesc Iatrus în rândul fortificațiilor romane de pe limesul din secolele II-III p. Chr. (*Biernacka-Lubanska 1982*, 287).

4. În anul 1983 T. Sarnowski a încercat prima grupare tipologică a ștampilelor legiunii I Italica de la Novae, prilej cu care a trecut în revistă toate descoperirile de țigle ștampilate ale legiunii, inclusiv pe cele de la Iatrus (*Sarnowski 1983*, Taf. VIII, nr. 11-16) chiar după K. Wachtel. În tipologia lui T. Sarnowski, aceste ștampile fac parte din tipul VI (cu 174 variante !!!) datat cu preponderență în primul sfert al secolului III (*Sarnowski 1983*, 61).

Datarea această făcută de T. Sarnowski poate fi discutată și eu cred că poate fi emendată mult. M. Zahariade și T. Dvorski au efectuat săpături arheologice mai recent, chiar foarte recent, în castrul de la Drajna de Sus, a cărui existență a fost stabilită între anii 101-118. Cei doi autori au publicat numeroase tipuri și variante ale ștampilelor legiunii I Italica (*Zahariade-Dvorski 1997*, 75-77, fig. 4-8). Toate datează din perioada de funcționare a castrului. Așa că s-ar putea ca tipul LEG I ITAL cu toate variantele lui s-ar putea să dateze mai ales din secolul II și poate la începutul secolului III!

5. În același an (1983) T. Sarnowski a publicat o carte în legătură cu armata romană din provincia Moesia Inferior (*Sarnowski 1983 a*). Acolo susține că la Iatrus a staționat în secolele II-III un detașament din legiunea I Italica (*Sarnowski 1983 a*, 43; dar la nota 41 autorul semnala poziția arheologilor bulgari și germani care nu recunoșteau existența unei faze anterioare fazei romane târzii). Or, un detașament de legiune, care se pare că a staționat acolo mai mult timp trebuia să construiască o fortificație.

Oricum, această datare a lui T. Sarnowski vine în sprijinul ipotezei lui T. Ivanov, cu câteva excepții (tipurile LEG I ITALIC, LEPIFIGOR, ITALFIGOR, LEPIFIGOGR, LEPIFIGOHR, care sunt târzii) toate celelalte datează numai din epoca romană „bună”! (secolele II-III) până la epoca lui Diocletianus (*Sarnowski 1991*, 10, Abb. 11).

6. În anul 1997, cu prilejul publicării unei monografii asupra sistemului defensiv al provinciei Moesia Inferior (*Zahariade-Gudea 1997*) am introdus și Iatrus în lista fortificațiilor de pe limesul dunărean (*Zahariade-Gudea 1997*, 73). Semnalăm însă că o fortificație propriu zisă încă nu a fost identificată; că există un strat de locuire databil în secolele II-III p. Chr. în fortificația romană târzie; că au fost găsite numeroase țigle și țigle ștampilate ale legiunii I Italica, ceramică romană, inscripții, piese de echipament militar. Mai ales numărul mare de țigle ștampilate ne-a determinat să credem că a staționat acolo un detașament din legiunea I Italica. În legătură cu ștampila N acceptasem atunci ipoteza lui H. Krummrey (*Krummrey 1966*, 278, nr. 5, Abb. 40) care credea că este ștampila unui numeru, probabil Syrorum. Ba, mai mult, afirmam că această fortificație din secolele II-III a fost distrusă de Carpi sau Goți prin anul 295!

7. Tot în anul 1977 ataca „problema Iatrus” și R. Ivanov. Într-o notă la amplul său studiu despre granița romană (și bizantină) între Augusta și Durostorum de la Augustus la „auricius” (*Ivanov R 1997*), el arăta că la obiectivele numerotate cu X/XI, XLII/XLIV din fortificația romană târzie au fost identificate straturi de locuire care preced pe cele romane târzii, care se pot data în secolul II (*Ivanov R 1997*, 574, nota 396). Deci, conchidea R. Ivanov, la Iatrus a existat o așezare mai veche de secolul IV, chiar sub fortificația romană târzie; dar această așezare are „unbekanntes Status”. În sprijinul datării sale el mai adăuga descoperirea în acest strat „inferior” a unei diplome militare din anii 203 sau 206/7.

8. P. Banev și L.F. Vagalinski care au publicat mai sus amintita diplomă (*Banev-Vagalinski 1992*, 26-30), susțineau că primitorul diplomei, un praetorian, s-a întors „acasă” după lăsarea la vatră, în localitatea de unde provenea (sugerând că este o identitate între această localitate și locul de descoperire al piesei!). Alte comentarii nu mai făceau.

La sfârșitul acestei treceri în revistă a situației stratigrafice de la Iatrus, a părerilor contradictorii ale membrilor colectivului de săpători și a părerilor unanim unitare ale istoricilor să facem câteva observații:

1. mi se pare că sunt câteva confuzii de natură „tehnică”
 - a. în terminologia arheologiei provinciale romane prin castelum (chiar și termenul german Kastell) se înțelege o fortificație construită și locuită de o unitate auxiliară romană în perioada principatului.
 - b. în acest sens cred că folosirea de către colegii germani și bulgari a termenului Kastellum/castellum pentru o fortificație romană târzie cu plan neregulat nu este corectă; era mai potrivit să scrie „spätromische Festung” sau cel puțin cum scria E. Anthes la începutul secolului trecut „spätromische Kastele”.
 - c. din terminologia nepotrivită s-a născut o a doua eroare; se uită că Iatrus – fortificație romană târzie – a fost construită de către Constantinus când nu mai exista Moesia Inferior !!! era deja Moesia II; deci nici folosirea termenului de Moesia Inferior nu este corectă.
2. o simplă privire asupra ștampilelor de pe țiglele descoperite la Iatrus/Krivina (*Sarnowski 1983; Gudea 2005*) arată ce este vorba de variante ale tipului LEG I ITAL; acest tip și variantele lui sunt datate mai ales în secolele II-III p. Chr., deci au fost produse în epoca romană provincială (secolele II-III p. Chr.). Cum spuneam și mai sus, prezența a patru variante diferite de ștampile pe o singură țiglă (*Krummrey 1966*, Abb. 1, a-d) sugerează prezența la Iatrus a patru subunități de producție și o perioadă intensă de construcție (probabil aceea în care s-au ridicat în piatră fortificațiile celelalte pe Dunăre).

3. nu cred că materialul tegular a fost adus de la Novae la Iatrus în secolul IV !!! Ar trebui să ne închipuim că la Novae au existat stocuri mari de țigle care au rămas din secolul III. Faptul este dificil de crezut pentru că Novae – castrul și așezarea –au fost distruse de mai multe ori în cursul secolului III, iar castrul a fost transformat și reorganizat. În general orice arheolog știe că țiglele nu rezistă la căderea de pe acoperiș; de obicei se cam sparg!

4. nu trebuie uitat, că la Novae s-a construit în același timp (sub Constantinus) o fortificație romană târzie, respectiv extinderea spre est a castrului de legiune, prilej cu care aceasta din urmă a fost total reorganizat. Iar în secolul IV legiunea I Italica are alte tipuri de ștampile pe țigle!

5. nu cred că inscripțiile au fost aduse de la Novae ca spolii. Sunt prea multe și prea variate, iar la Iatrus nu era lipsă de piatră. Mai contribuie la această părere și locul de descoperire al inscripțiilor.

6. dacă mai adăugăm ceramica tipică pentru secolele II-III, piesele de echipament și harnașament (tipice secolelor II-III) care nu se mai întâlnesc în echipamentul militarilor din secolul IV, și după aceea lucrurile se clarifică și mai mult.

7. aș adăuga aici și noua lectură a ștampilei CEMEL care aparține unui detașament din legiunea I Italica, respectiv din armata provinciei Moesia Inferior (Gudea 2003, 323-332).

Cred însă că soluția finală ar putea fi dată de realizarea unei stratigrafii orizontale a nivelului inferior, care ar putea da eventual și prima imagine a fortificației romane sau a unor părți din ea.

Prescurtări și bibliografie

- Banev-Vagalinski 1995 Kr. Banev-L.F. Vagalinski, Pretorianska voenna diploma ot kāsnoantičnaia kastel Iatrus priselo Krivina, Rusensks oblast (Severo Bālgaria), *ArhSofia* 2.1995, 26-30
- Biernacka-Lubanska 1982 M. Biernacka-Lubanska, *The Roman and Early Byzantine fortifications of Lower Moesia and northern Thracia*, Wroolaw-Warszawa 1982
- Böttger 1967 B. Böttger, *Die Keramikrunde aus dem Kastell Iatrus und ihr Entwicklungsgeschicht licher Zusammenhang mit der Spātantike Keramik der Balkanländer*, *Klio* 48, 1967, 251-314 + XVIII Taf.
- Conrad 2000 S. Conrad, *Stempelverzierte Keramik aus dem Kastell Iatrus (Moesia Secunds)*, *RCRI Acta* 36, 2000, 217-224
- Conrad-Stančev 2003 S. Conrad-D. Stančev, *Zwei Inschriften aus dem Objekt XVIII des Kastells Iatrus*, *ArhBulg* VII.2, 2003, 37-42
- Döhle 1985 B. Döhle, *Die Principia des spätromischen Limeskastells Iatrus (Moesia Inferior)*, *Thracia* 7, 1985, 147-158
- Döhle 1995 B. Döhle, *Die Siedlungsperiode A in Iatrus*, în *Iatrus V*, 1995, 9-28
- Gudea 2003 N. Gudea, *Contribuții la istoria militară a provinciei Moesia Inferior. 1. Propunere pentru lectura unei ștampile încă nerezolvată: CEMEL*, *Banatica* 16.1, 2003, 316-322
- Gudea 2003 N. Gudea, *Contribuții la istoria militară a provinciei Moesia II. 1. Despre lectura ștampilei N*, *Banatica* 16.1, 2003, 316-322
- Hermann-Wachtel 1966 J. Hermann - K. Wachtel, *Fragen der Stratigraphie von Iatrus; das Verhältnis der Schichten I-VI der Grabungskampagne 1958 bis 1962 zu den Siedlungsperiode A-D*, în *Iatrus I* 1966, 9-11
- Iatrus I; II; IV; V *Iatrus-Krivina. Spātantike Befestigung und frühmittelalterische Siedlung an der Unterch Donau. I. Ergebnisse der Ausgrabungen 1958-1962 (Berlin 1979); II. Ergebnisse der Ausgrabungen 1966-1973 (Berlin 1982); IV. Ergebnisse der Ausgrabungen 1975-1981 (Berlin 1992); V. Studien zur Geschichte des Iatrus. Ferschungstand 1989 (Berlin 1995)*
- Ivanov 1966 T. Ivanov, *Die Ausgrabungen der Jahre 1958, 1960 und 1962 in Iatrus*, *Klio* 47, 1966, 15-21
- Ivanov 1967 T. Ivanov, *Ausgrabungen in Kastell Iatrus (Moesia Inferior) in der Jahren 1958-1962*, în *Limes 6 Stuttgart* (1964), 152-161
- Ivanov 1974 T. Ivanov, *Die letzten Ausgrabungen des römischen und frühbyzantinischen Donau-Limes in der VR Bulgarien*, în *Limes 9 Mamaia* (1972), 55-70
- Ivanov 1979 T. Ivanov, *Bemerkungen zu den Artikeln von J. Hermann und K. Wachtel über die Stratigraphie und Chronologie der Schichten*, în *Iatrus I* 1979, 213-214
- Anthes 1917 E. Anthes, *Spātromische Kastelle und Feststādte in Rhein und Donsugebiet*, *BerGK* 10, 1917, 161-....

- Krummrey 1966 H. Krummrey. Inschriften (Iatrus), *Klio* 47, 10-66, 357-396
- Sarnowski 1983 T. Sarnowski. Die Ziegelstempel aus Novae. Systematik und Typologie, *ArchWarsz* 34, 1983, 17-61
- Sarnowski 1988 T. Sarnowski. *Wojsko rzymskie w Meziji Dolnej i na polnoonym wybrzezu Marza Czarnego*. Warszawa 1988 (= *Novaensia* 3, 1988)
- Sarnowski 1991 T. Sarnowski. Poznorzyskie stemple legionow Dolnodunajskich, *Novaensia* 2, 1991, 9-32
- Schönert-Geiss 1979 Edith Schönert-Geiss. Die Fundmünzen von Krivina, in *Iatrus* I 1979, 167-209
- Schönert-Geiss 1991 Edith Schönert-Geiss. Die Fundmünzen, in *Iatrus* IV 1991, 213-240
- Stančev 1998 N. Stančev, Der Donaulimes (Sektor Novae-Transmarisca) in militärisch-strategischer Hinsicht während des 3.-5. Jhs., *Thracis* 8, 19-88, 23-49
- Vagalinski 2003 L.F. Vagalinski. Ne varietatem timesmus. Über die Chronologie des spätantiken Kastell Iatrus (Objekt XLIV), *ArchBulg* VII.2, 2003, 43-92
- Wachtel 1974 K. Wachtel. Zum gegenwärtigen Forschungsstand der Kastellgrabung Iatrus, in *Limes 9 Mamaia* (1972), 137-142
- Wachtel 1982 K. Wachtel. Die Inschriften (aus Iatrus), in *Iatrus* II 1982, 237-242
- Wachtel 1977 K. Wachtel. Das Kastell Iatrus und die spätantiken Limesbauten an der Unteren Donau, in *Limes 10 Xanten* (1974), 405-410
- Wachtel 1991 K. Wachtel. Die Inschriften (aus Iatrus), in *Iatrus* IV 1991, 207-211
- Wachtel-Najdenova 1984 K. Wachtel-V. Najdenova, Pametnitsi za kulta na Liber i Mitra ot Iatrus (Dolna Mizia), *ArchSofia* 1. 1984, 39-45
- Zahariade-Dvorski 1997 M. Zahariade-T. Dvorski, *The Lower Moesian army in Northern Wallachia. AD 101-118*, Bucharest 1997
- Zahariade-Gudea 1997 M. Zahariade-N. Gudea. *The fortifications of Lower Moesia (AD 86-275)*, Amsterdam 1997
- Zahariade 1977 M. Zahariade. *The structure and functioning of the Lower Danube-Limes in the 1st-3rd centuries. A few problems*, in *Limes 11 Székesfehérvár* (1976), 285-298

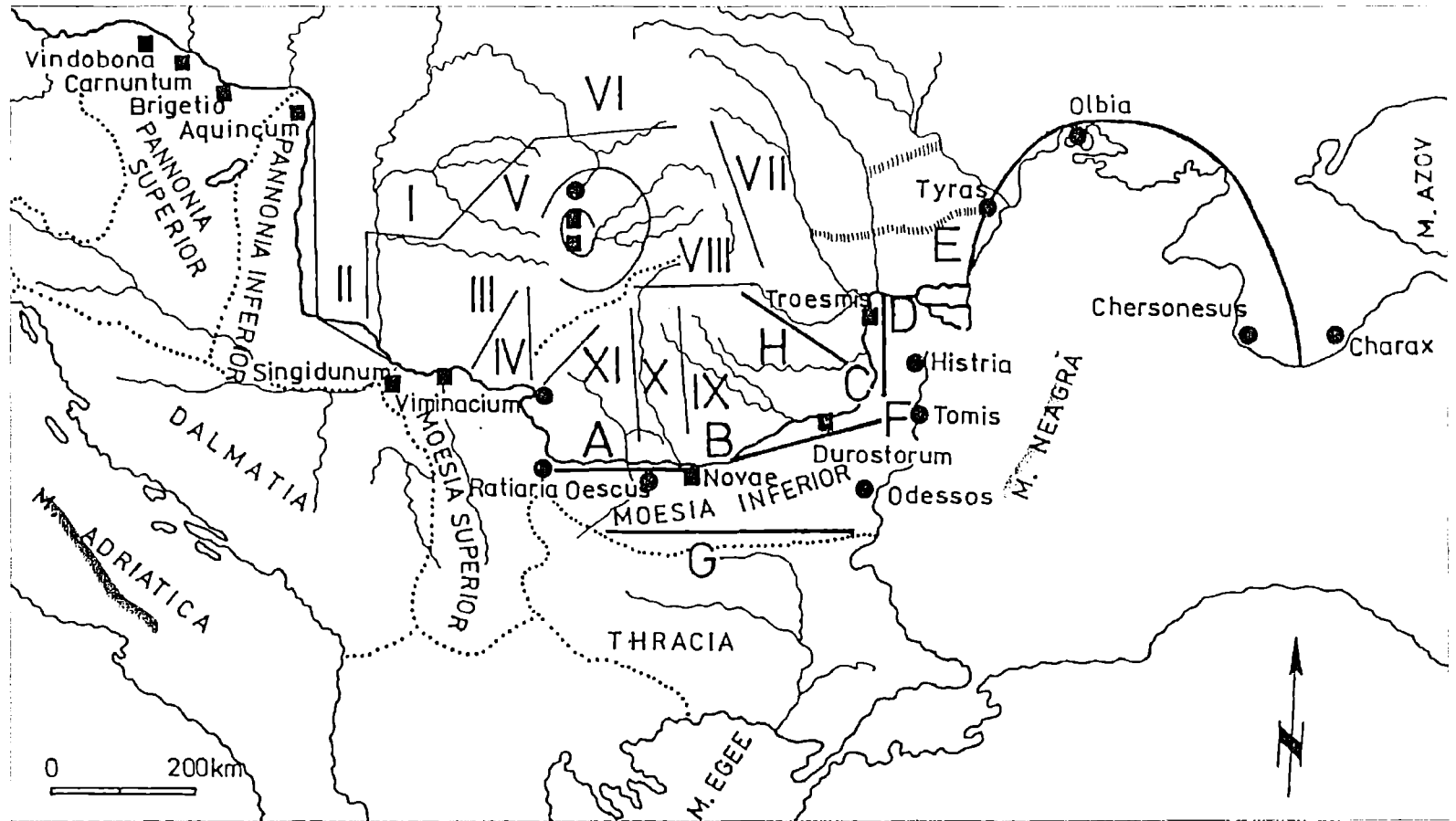

Fig. 1 Hartă a limesului provinciei Moesia Inferior (după Zahariade-Gudea 1997). Locul castrului de la Iatrus este marcat cu semnul X

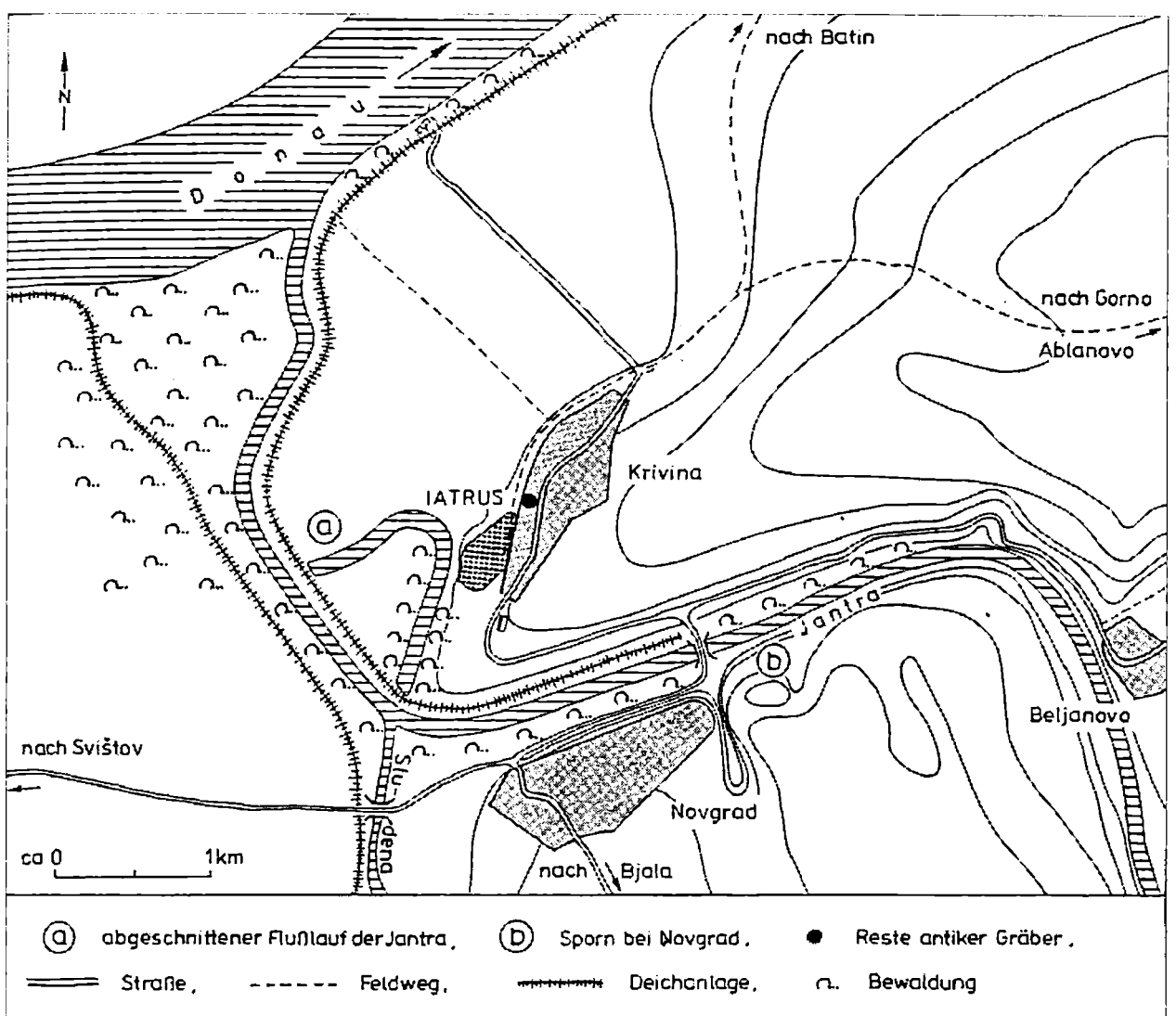

Fig. 2 Hartă cu așezarea fortificației de la Iatrus (după Iatrus V 1995, 11, Abb. 2)

CHITAD

VUITAL

TE

LECI

ITAI

EGITAI

0 1 2 3 4 5 cm.

Fig. 3 Ștampile ale legiunii I Italica descoperite la Iatrus (după Sarnowski 1983)

